

Ikke bare lege.

Om distriktsmedisin og jakt.

■ KENNETH JOHANSEN
Kommuneoverlege Alta



falk

FOR NOEN ÅR SIDEN var daværende fylkeslege Eystein Straume på besøk hjemme hos meg. Han har, som kjent for mange, flere tiår som alene-lege i Loppa bak seg og var på alle måter Lægen i kommunen. Vi var flere i lag, og vi spiste og snakket om løst og fast. Ved avreise gikk vi en runde på plenen utafor huset, da Eystein sa lavt og funderende «– så dette er også det gode legeliv...». Hans kone Karin, nåværende fylkeslege, er mer enn gjennomsnittlig opp-tatt av hvilke faktorer – yrkesmessige og andre – som får leger til å bli i Finnmark. Jeg tror det var derfor Eystein satt hobby og fritidsinteresser i konteksten «legeliv». Vi hadde snakket om fugl. Rovfugl.

Allerede i barneskolealderen skilte nysgjerrigheten for fugler seg klart ut fra de andre interessene som mer intens og mindre sårbar for påvirkning – den var der hele tida. Det var derfor spennende å få høre om en gutt som også var fugleinteressert. Han

gikk i parallellklassen på skolen, men bodde veldig langt unna. Om lag tre kilometer. Han het Arve Østlyngen.

For å gjøre en 32 år lang historie veldig kort; jeg traff Arve og han var interessert i fugl. Veldig. Fra 1989 har vi fulgt jaktfalken i Vest-Finnmark. Det intensive studieområdet, som kontrolleres hvert eneste år er 10 000 km², og rommer i gode år territorier for flere titalls par.

Med utgangspunkt i interesse for fugl og natur var det kanskje naturlig at realfagene ble valget i videregående, og senere at medisin ble universitetsfaget. Dette til tross for at en fugleinteressert lege jeg traff på en fugletur i tidlig ungdom, Hans Dransfeldt, varmt anbefalte læreryrket. Lærer var det perfekte valg for en med ornitologisk interesse; fri hele sommeren da fuglene er på sitt mest aktive og tallrike. Lærer hadde sikkert vært bra, men lege viste seg heller ikke å være så verst! Det er viktig å tilpasse

Bytteoverlevering jaktfalkepar. FOTO: ARVE ØSTLYNGEN



tiden, og ta fri fra en hektisk hverdag og gjøre det man har lyst til. Og det er mulig forutsatt litt planlegging.

Fra en generell fugleinteresse de første årene ble interessefeltet innsnevret utover i ungdommen. Sikkert mest på grunn av såkalt ytre påvirkning. På den tiden foregikk det forskning på hvordan rovfuglene ble påvirket av utbygginga av Altaelva – så etter hvert ble fokuset rovfugl. Eller jaktfalk for å være mer spesifikk.

Samtidig som vi syslet med jaktfalk, havnet Arve og jeg i samme klasse på videregående før våre veier skiltes, og han startet universitetsstudier i biologi. Etter et par år fant han også ut at han skulle bli lege, og vi var igjen sammen på studiet i Tromsø, dog på forskjellige kull. Til slutt vendte vi

begge hjem til Alta og legelivet her sist på 90-tallet.

Legeutdannelsen, med sin naturvitenskapelige bakgrunn, har egentlig vært et godt utgangspunkt etter hvert som falkeinteressen ble mer seriøs, og vi startet å systematisere observasjoner og funn, og gjøre små forskningsarbeider ut av det. Referansesøk, statistikk, hypoteser, vitenskapelig skepsis og vitenskapelig formidling er i prinsippet lik i medisinen og i ornitologien. På samme måte har fysiologi, genetik, biologi i de ulike disiplinene flere felles trekk enn forskjeller.

JAKTFALKEN er en fascinerende skapning. Den har en kombinasjon utholdenhet, eleganse, koordinasjon, styrke og hur-

tighet som ingen skapninger kan utfordre den på. Den overvintrer på Finnmarksvidda, med flere uker med tussmørke og temperaturer ned mot 40–50 minus. Samtidig er det en fátallig art, og nesten alle steder den har sitt reir er bortgjemte avkroker i fjellet. Det å ta seg inn til en jaktfalklokaltet innebærer nesten alltid lange turer, der hekkeplassen er plassert i tørre sørvendte berg – gjerne i en dal med ei elv med fjellklart vann under. Og der er det fredelig. Etter besøk ved flere hundre jaktfalk-kull har vi fortsatt til gode å treffe mennesker i nærheten av reiret. Å komme over den siste bakkekanten før man ser inn til reiret er alltid spesielt. Spenningen som bygger seg opp når man har gått flere timer innover fjellet skal utløses. Er det unger i år – even-

Jaktfalkkull i reir med gulv av nyperibb. FOTO: BJØRNULF HÅKENRUD





Bytteoverlevering jaktfalkepar. FOTO: ARVE ØSTLYNGEN

tuelt hvor mange? Og hvor store? Vil voksefuglene se oss og fly opp og skrike desperat over hodene våre? Eller er reiret tomt, og naturen øredøvende stille? Har vi gått bomtur, og må bruke resten av dagen på slukøret og skuffet ta oss tilbake til bilen? Det er sikkert ikke så ulikt hvordan en ihuga Liverpool-supporter opplever forskjellen mellom tap og seier – og hvordan utfallet preger resten av i alle fall den dagen.

Er der unger i reiret er det lykke! Telle antall unger, vurdere størrelsen samtidig som skrikene fra unger og voksne overdøper brusert fra elva i dalbunnen. Vurderingen av hvordan adkomsten til reiret skal foregå; rappell eller klatring – og er ungene passe alder for ringmerking? Lukta i reiret er en de fleste ikke liker før de har trent en stund på det – ekskrementer, deler av byttedyr, og lukta av ungene selv. Å si at det lukter villmark ville være i overkant romantisk. Vi veier, måler og ringmerker de én til fire ungene, samt tar prøver til senere genetisk analyse; fjær- og blodprøver. Ikke kom å si at det ikke er greit å ha embetsstudiet!

BARN FASCINERES ofte av å bygge fuglekasser og se at fuglene kommer, legger egg og får unger. Større barn bygger større «kasser». Vi har etter hvert skaffet oss stor erfaring med å bygge kunstige hekkeplasser for jaktfalk. Reirene bores inn i fjell, mens vi henger i tau. Armeringsjern, kryss-

finer, ståltråd, stålklemmer, kvist, litt barkstrø- og to til tre timers arbeid er hovedingrediensene. Jeg innser at dette nok mest er for entusiaster, så mer detaljert framgangsmåte utelates. Men det er barnslig artig når reirene prydes av fire-kull med jaktfalk noen måneder – eller oftere år – senere. Basert på flere titall vellykkede hekninger i kunstige reir for jaktfalk skrev vi i 2011 en vitenskapelig artikkel om erfaringer fra kunstige reir, sammen med Peder Halvorsen – en tredje Altalege!

MEDISINEN har sin historie, jaktfalken har sin: Kongeliges helse interesserer mange – det være seg blødersykdommer eller rakitt. Andre interesserer av kongenes handel med jaktfalk, jaktfalken som gave til andre overhoder, og jaktfalken i jakt i falkonerings. Tidligere tiders utbredelse og forekomst av sykdommer har sin analogi i studier av tidligere tetthet og geografiske forekomst av falk. Pionerer i medisinsk forskning har fellestrekk med de som først kartla og beskrev fuglene i arktiske strøk. Flere av de som tidlig beskrev fuglefaunaen i det høye nord var faktisk leger. I helt tidlige kulturer fantes forfølgelse av syke. Jaktfalken ble også forfulgt; den var en «præmieverdige rovfugl» som den norske stat betalte skuddpremie for. Alt dette er i seg spennende emner. Vi lar det ligge nå.

Jaktfalken er en cirkumpolar art. Det betyr at den finnes i nordområdene rundt

hele kloden; Alaska, Canada, Grønland, Island, Fennoskandia og Russland. I og med at det ikke er det tettest befolkede området i verden er miljøet av dedikerte jaktfalkforskere relativt oversiktlig. Det teller likevel et par hundre hoder. Med vårt etter hvert lange engasjement med og for jaktfalken så er vi også blitt en del av dette miljøet. Vi møter de på kongresser og symposier ulike steder på den nordlige halvkule. Jeg har også vært på distriktsmedisinske konferanser i inn- og utland. Det har slått meg at distriktsmedisin og jaktfalkengasjement har en del til felles: Det er nærmest en forutsetning at det er tynt befolket, det er relativt langt mot nord, det er såpass få ildsjeler at man har oversikt over de fleste, og det er avsidesliggende. Noe som ofte er sant for begge er at for å reise fra ett sted til et annet kreves minst 4 flyreiser! Det har vært sant på falketurer til Island og til USA, samt for distriktsmedisinske møter på Grønland og i Sverige.

Min identitet er i stor grad knyttet til å være lege. Samtidig oppfatter jeg at den i minst like stor grad er knyttet til interessen for falk. Det er litt som å banne i kirka å si at den akademiske interessen – og kunnskapen – for jaktfalk er hakket større enn for medisinen. Det er ikke mindre sant av den grunn. Det er heldigvis ingen motsetning.

■ KENNETHALTA@HOTMAIL.COM